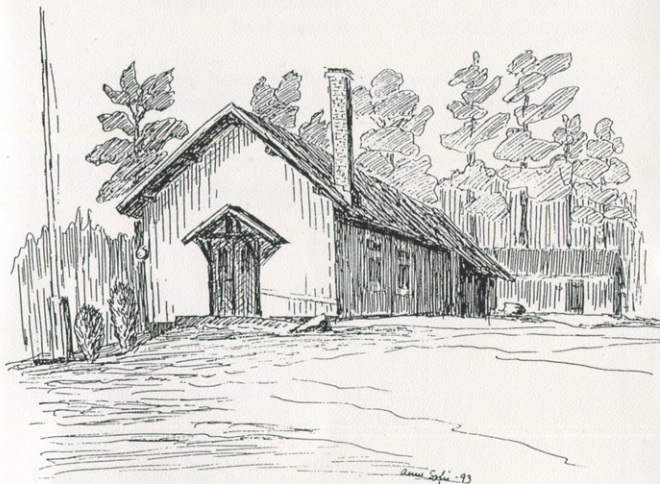

Tunga

1993

Årstedsskrift for Varteig Historielag

STYRET I VARTEIG HISTORIELAG 1993:

Solveig Rød	leder	tlf 69131490
Ragnar Berby	nestleder	tlf 69160191
Yngvar Kingsrød	sekretær	tlf 69131198
Hans Erik Pedersen	kasserer	tlf 69131296
Ole Kullerud	styremedlem	tlf 69132835

REDAKSJONSKOMITÉ FOR DETTE NUMMER AV "INGA":

Olaf Askersby	Hans Erik Pedersen
Synnøve Gundersen	Solveig Rød

Komitèen har fått hjelp av Øivind Bergerud. Anne Sofie Bergerud har laget forsidetegningen av "Braidablikk".

Klarer du å overta familiens
gjeld hvis du plutselig
ble alene?

Har du tenkt over at mange familier må selge boligen
hvis en av ektefellene/samboeren plutselig ble borte?
Snakk med oss om Gjeldsforsikring. Det koster så lite,
men kan bety så mye!

sparebanken
NOR

KJÆRE LESER !

Varteig Historielag kan nå presentere den 9. utgaven av "Inga". På samme måte som Byggedagen, har "Inga" blitt en årviss tradisjon.

I dette heftet kan vi presentere en omtale av en av Varteigs "berømte sønner", Gunerius Furuholmen. Videre deler tre av våre medlemmer sine minner fra høyst ulike sider ved vår tilværelse: Livet på en gård før siste krig, det første orienteringsløp i Varteig og fra årene under siste verdenskrig. Vi har også i tidligere utgaver av "Inga" tatt opp problemer knyttet til ulike veiprosjekter i bygda. Årets artikkel kan man si summerer opp det som har skjedd på dette området siden 1850.

Redaksjonen vil igjen få oppfordre alle som har kommentarer eller bemerkninger til det som blir presentert, om å komme med disse. Det vil være svært leit om feil blir stående upåttalt og at man dermed kan risikere at de blir "sannheter".

Varteig Historielag vil få takke alle våre annonsører! Uten deres støtte ville vi ikke maktet å utgi dette årstidsskriftet. Vi håper at leserne også vil støtte opp om våre "sponsorer".

INNHOLDSFORTEGNELSE:

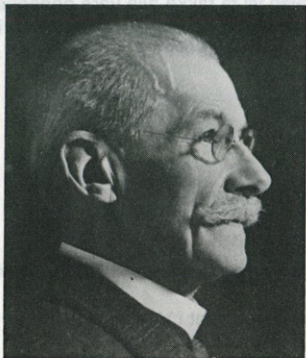
Gunerius Furuholmen	s	4
Noen minner fra Varteig under krigen 1939 - 1945	s	9
Minner	s	26
Det første orienteringsløpet i Varteig	s	34
Veiene i Varteig siden 1850	s	38

Gunerius Furuholmen

Av Arnt Bergby

Intet navn har slik klang i våre hjerter som navnet Gunerius Furuholmen. Med dette følger liksom klokkeklang og høgtid i Varteig kirke. Det minner om bygdedager med sol og norske farger, om korsang og kirkekonserter, om jubileer og ungdomstevner. Det lyser fra bilder og arkitektur. Det har klang fra øksehugg i skogen. Fra skvulp i breide Gloma med tømmerkoloser i fanget sitt.

Vi kjenner ham alle - og elsker ham - fra oldingen til konfirmanten. Og nå er han 84 år, og enda kan vi prise vår skaper ved å ha ham mellom oss, se hans ranke skikkelse, høre hans rolige, klare tale, få høre om bygda og bygdens saga, - levende fortalt - og lese hans granskearbeid om slekter, om gammel kultur, om folket i arbeid og helg. - Slik finner vi ham den dag i dag. Om sommeren i Varteig, om vinteren i Kongensgt. 7, Fredrikstad. Det er liksom mellom disse steder - fra Varteig til Gressvik - hans største virke har vært. Men ser

Gunerius Furuholmen (Østfold fylkes billedarkiv)

vi efter, finner vi hans ånd, hans lineal og arkitektur i ungdomshus, bygdehaller og kirker helt ut til Hvaler. Og så var han stortingsmann for Østfold en tid, så hans arbeider rekker noe lenger, -like inn i tingets hall. Og alt sammen like netthendt, like velgjort og omhyggelig. Er det så å undres over at han er blitt vår store sønn av Varteig, - riket til gamle Inga - og at hans navn har klang i våre hjerter?

Men jeg bør vel fortelle litt om hans vita, og litt av det jeg personlig kan nevne.

Gunerius Furuholmen er født i Varteig 12. januar 1861. I 1878 tok han middelskoleeksamen i Sarpsborg, og i 1881 eksamen ved Trondhjems Tekniske Læreanstalt som maskiningeniør. I 1883 ble han knyttet til fløtningen i Nedre Glåma, først som assistent og derefter - i 25 år - som fløtningsinspektør. I 3 år fra 1899 til 1902, hadde han overoppsynet av tømmerfløtningen, like fra Mørkfoss til Fredrikstad. Senere ble han knyttet til tømmerdireksjonens hovedkontor i Fredrikstad, - de siste årene som kasserer for denne omfattende forretning - like til 1936, da han var 75 år gammel. I hele 53 år var han i tømmerdireksjonens tjeneste. En lang arbeidsdag. Men før ham var hele to generasjoner - hans far Richard og bestefaren Christen Furuholmen - med å bygge opp og lede fløtningen i Glåmavassdraget. Om dette vil jeg sitere hva den kjente journalist A. Nøkleby skrev omkring 75-års dagen. "Navnet Furuholmen har god klang langs Glåma - gjennom det store deler av Østfold. I et tidsrum av hundre år har det vært kjent av hver mann i distriktet. Det har vært knyttet hovedsakelig til fløtningsvirksomheten. Men også på andre områder, spesielt i folkets kirke og kristenlivet har det vært sterkt i forgrunnen. Gjennom 3 generasjoner - far, sønn og sønnesønn, - har tømmerfløtningen vært organisert og ledet fra begynnelsen av. De har undfanget de store ideer som skapte nykonstruksjoner, ofte av helt revolusjonerende omfang. - Jo det har sin betydning med tradisjon. Christen, Richard og Gunerius har også alle vært ordførere i heimbygda Varteig. Richard og sønnen Gunerius har begge vært stortingsmenn fra Østfold. Dette er sjeldne tilfeller.

Treogfemti år i samme firma er også noe enestående, og det kan neppe vurderes nok. Allikevel har hans interesser på andre områder hatt like stor betydning.

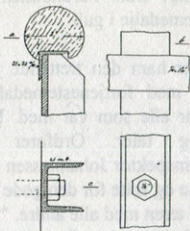
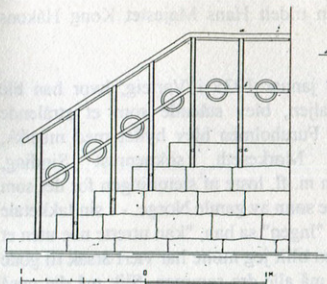
Tidlig begynte han med musikken. Unge begavede gutter i Varteig fikk sin fiolinundervisning av Gun. Furuholmen. Selv spilte han førsteefe i det orkester som innførte instrumentalmusikken i Varteig kirke. Han var også organist i Varteig den første tid menigheten hadde orgel.

Siden finner vi ham i orkester og korforeninger, på de steder han fikk sitt virke. Han samlet ungdommen i Varteig og la grunnen for musikklivet i bygda. I Fredrikstad holdt han i mange år kirkekoret sammen, med rolig og sikker hånd. For fem år siden holdt Gressvik kirkekor og orkester konsert i Tune kirke. Furuholmen (79 år) stod da i bassrekken i koret, for like etter å sette seg til celloen i orkesteret. Og hans egne toner var med på programmet.

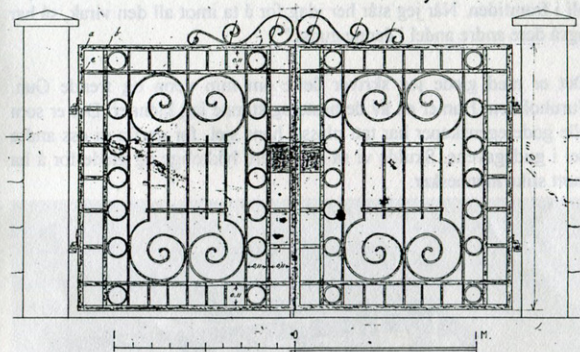
Slik har Furuholmen ført musikklivet med seg. Han har skrevet musikk og mange dikt, tekster til kantater og jubileer.

Ved 25-årsjubileet til Indre Østfold Sangerlag i 1939 ble som hovednummer oppført en kantate med tekst av ham og musikk av organist Johs. Almgren. Kantaten til 60-årsjubileet i Varteig Kr. Ungdomsforening var hans verk. Furuholmen har fortalt at J.J. Jansen, som var sogneprest til Varteig i hans tid for konfirmasjon, hadde mest innflydelse på hans åndsliv. Jansen sendte da også den 22 år gamle gutten til Christiania, til stiftsprost Chr. Hall, for å få innblikk i det grunnleggende arbeid med ynglingeforeninger og ungdomsarbeidet. Og i dette kirkelige ungdomsarbeidet har han utrettet store ting.

Ungdomslokalene reiste seg rundt om i Østfold etter Furuholmens tegninger. Da Varteig kirke i 1911 ble restaurert, var det etter Furuholmens tegning og plan, som samstemmig blev godkjent av myndighetene. Bygdehallen i Varteig likeså.

22/838 Gunerius Furuholm

Gunerius Furuholmens tegninger av rekkverk og port ved Varteig kirke

Hans sans for slekt og tradisjon, og hans arbeide med ættegranskinga og bygdesoga, vekker vår største beundring.

Og enda har jeg ikke nevnt hans foredrag og hans virke på dette felt. Vi husker hans avdukingstale i 1935, ved bautaen til Inga fra Varteig som ble reist utenfor bygdehallen, kommunelokalet. Hvem annen kunne sagt det slik.

I 1935 blev Gun. Furuholmen tildelt Hans Majestet Kong Håkons fortjenstemedalje i gull.

Festen for ham den trettende januar 1935 i Varteig, hvor han ble dekorert med fortjenstemedaljen, blev stående som et strålende minne for alle som var med. Furuholmen blev hyllet med musikk, sang og taler. Ordfører Mørkeseth, sokneprest Sinding, fløtningsinspektør Johannessen m. fl. løste ut stemningen for det som alle tenkte og følte for den gode sønn av gamle Norge. - I sin takktale delte han æren med alle andre. "Ingen" sa han, "kan utrette noe uten et godt samhold mellom flere. Den tillit jeg møtte har vært årsak til gode resultater og gode minner. Vi må alle dra sammen. Slik må det også bli i framtiden. Når jeg står her idag for å ta imot all den virak, så har også dere andre andel i denne gunst."

Det er med glede jeg skriver dette om min venn og frende Gun. Furuholmen. Han er en av de beste og største jeg kjenner. Det er som alle gode egenskaper har tatt plass i hans sjel, for derfra gi oss andre del i gudegavene. Skulde vi så ikke være lykkelige og glade for å ha møtt slike mennesker.

Bygdehallen (Kommunelokalet) i Varteig fotografert ca 1924 - 25.
(Østfold fylkes billedarkiv)

Noen minner fra Varteig under krigen 1939 - 1945.

Av Olaf Askersby

Forord:

Denne lille artikkelen omhandler minner fra krigstiden i Varteig. Dette er bare noe jeg minnes og det er helt sikkert mange som har helt andre opplevelser fra den tiden. Jeg gjør oppmerksom på at jeg har skrevet mindre om Mil.org. og hjemmefronten i Varteig. Denne delen av krigshistorien er behandlet i "INGA 1990". Trond Sandaker har der skrevet så utførlig om dette, så det kan ikke være nødvendig å gjenta dette i denne artikkelen. Varteig Historielag er sikkert takknemlig for å motta flere historier fra tiden 1939 - 1945.

Da 2. verdenskrig begynte med Tysklands angrep på Polen 1. september 1939, hadde krigstrusselen ligget over Europa i et par år. I mars 1938 hadde Tysklands leder, Hitler, sendt ultimatum til den østerrikske regjering. Lørdag 12. mars rykket tyske tropper inn i Østerrike og landet ble lagt under Tyskland. Så i september 1938 var Hitler-Tyskland klar til å gå løs på et nytt land, Tsjekkoslovakia. Dette landet hadde et grenseområde mot Tyskland hvor det bodde endel tyskere, Sudetland. Hitler krevde at dette området skulle legges under Tyskland og han krevde en avgjørelse innen 1. oktober. På et møte i München 29. september 1938 sviktet England og Frankrike sin allierte Tsjekkoslovakia, og gikk med på at Tyskland skulle få besette Sudetområdet. Hitler uttalte at han ikke hadde flere territoriale krav i Europa. Dette var ren bløff, for allerede i mars 1939 besatte tyske styrker det meste av det som var igjen av Tsjekkoslovakia. En del ble et lydrike som kaltes Slovakia og en mindre del ble okkupert av Ungarn.

Polen var nå det neste landet som Hitlertyskland ville erobre, men dette landet falt ikke til fote for Hitlers trusler. I august 1939 gikk imidlertid Tyskland og Sovjetunionen sammen og sluttet en ikke-angrepspakt, og i en hemmelig avtale ble de enige om å dele Polen. Så

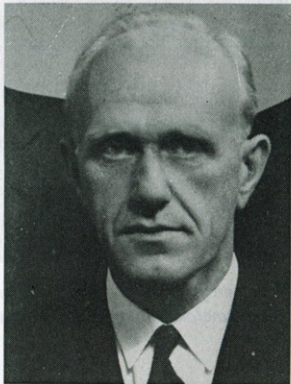
1. september 1939 kl 445 om morgenen begynte tyskernes angrep på Polen og Den andre verdenskrig tok sin begynnelse.

Var folk og styresmakter i Norge forberedt på krigen som brøt ut? En kan vel si at den kom som et sjokk på de fleste, selvom det var meget som hadde varslet om den. Regjeringen proklamerte med en gang Norge nøytralt. Det ble forbud mot privat bilkjøring og innført streng bensinrasjonering. Det ble også rasjon på kaffe, sukker og mel, men de tildelte rasjoner var forholdsvis store. Også i Varteig merket man med en gang kjøreforbud og bensinrasjonering. Søndag 3. september skulle Varteig I.F.'s fotballag ha seriekamp mot Degernes. Vi drev og merket opp banen på Belsby og klokken 11 om formiddagen fikk vi høre at England hadde erklært Tyskland krig, og at Frankrike skulle følge etter kl 1600 om ettermiddagen. Vi lurte på om fotballaget fra Degernes kom, de møtte opp og fortalte at det hadde vært svært vanskelig å få tak i bensin. Tilslutt hadde de fått tappet fra en traktor på en bondegård. Alle bensinstasjoner var stengt. (Varteig vant kampen 2 - 1.)

Den første føling man i Varteig fikk med krigen, var at det ble plassert soldater som nøytralitetsvakt på Bøåsen. Antagelig for å varsle om fly. Utover høsten var det nesten helt stille med krigshandlinger etter at Tyskland og Sovjetunionen hadde erobret og delt Polen. Bare til sjøs var det sammenstøt hvor både England og Tyskland led tap.

30. november 1939 gikk Sovjetrussland til angrep på Finland, og dermed var krigshandlingene kommet helt innpå Norge. Finnene satte seg kraftig til motverge og i Norge ble det satt inn hjelpetiltak. Det ble blant annet satt igang innsamling av ryggsekker. På Ise stasjon kunne en levere ryggsekker, mottaket begynte like før jul. Det var også andre aksjoner. Varteig I.F. hadde tilstelning på Breidablikk vinteren 1940 med innsamling av penger. Ordfører Mørkeseth holdt tale, og det var musikkunderholdning med finsk musikk.

I løpet av høsten ble det valgt både kommunal forsyningsnemnd og en komité til å organisere mottak av evakuerte fra Sarpsborg. Det skulle vise seg at det var påkrevet. I forsyningsnemnda ble John Myrås ansatt som forretningsfører og han fungerte i denne stillingen under hele krigen. Ordfører Mørkeseth ble leder av evakueringskomitéen.

John Myrås, forretningsfører i forsyningsnemnda.
(Østfold fylkes billedarkiv)

Vinteren 1939 - 40 var svært kald og det ble nødvendig med strømutkobling flere timer om natten utover vinteren. Dette fortsatte helt til det tyske angrepet på Norge 9. april 1940. Krigsutbruddet kom som et sjokk på store deler av det norske folk. Om morgenen 9. april kom det mange tyske fly over Varteig. Deres mål var antagelig Kjeller eller Fornebu flyplasser. Strømmen var ikke tilkople, så det var ingenting å høre i radio hvis en ikke hadde batterimottager. Men snart begynte telefonen å kime fra folk i Sarpsborg som ville evakuere til Varteig. Blant annet ble pensjonærer og betjening fra aldershjemmet (gamlehjemmet het det dengang) i Sarpsborg flyttet til kommunelokalet i Varteig hvor de bodde en tid utover i april. Ellers kom svært mange fra Sarpsborg og bodde på gårder i Varteig.

Bildet viser evakuerte pensjonærer fra aldershjemmet i Sarpsborg fotografert utenfor kommunelokalet i april 1940. (Østfold fylkes billedarkiv)

10. april begynte mobiliseringen i distriktet og for Varteig var fram-møtet på Hafslund hovedgård. Herfra ble soldatene transportert til Indre Østfold. Nipebrua ble sprengt av norske soldater. Tyskerne inntok Sarpsborg lørdag 13. april. Da tyskerne søndag fortsatte mot Rakkestad, kom de til Ise. Der hadde norske styrker bygd en sperring ved jernbaneanlegget hvor det hadde samlet seg noen mennesker. Tyskerne åpnet ild og meierieier O.C. Toftner ble truffet og drept.

Mandag 15. april ble veibrua over Sarpefossen sprengt ved et uhell, her gikk menneskeliv tapt. Ved Grøtebrua på veien til Hafslundsøy og Varteig fant det også sted en spregning, men denne brua kunne trafikkteres etterpå.

De norske styrkene ble drevet over til Sverige og internert der, blant dem var flere fra Varteig. De kom ikke hjem før i juli. Noen av dem

ble igjen i Sverige og kom ikke hjem før krigen sluttet i 1945. Noen få kom seg over til England og gikk inn i de norske styrkene der.

Nipebrua fotografert etter sprengingen i april 1940
(Østfold fylkes billedarkiv)

Da kamphandlingene i Østfold var over, var Varteigs forbindelse med Sarpsborg over Nipeelva brutt. I slutten av april begynte Johan Kingsrød å ferje folk over med robåt. Senere på sommeren ble det lagt ut tømmerflåter så en kunne kjøre over med hestekjøretøy, og noe senere også med tom buss. Bussen fra Varteig kirke kjørte høsten 1940 om Belsby og Ise til Sarpsborg. 27. mai ble det beslaglagt (utskrevet) flere hester til tyskerne fra Varteig. De som var uttatt, ble tilsagt å møte på Sarpsborg torv. Myndighetene (politiet) truet med streng straff hvis de ikke møtte opp. I september kom det påbud fra tyskerne at alle voksne skulle utstyres med grenseboerbevis. Det var et slags pass med fotografi. Varteig hørte til "grensesone vest". Fotografene i Sarpsborg hadde stor søkning og det var ventetid for å få tatt bilde.

Varteig hadde den gangen et næringsgrunnlag som ialt vesentlig var knyttet til jordbruk, skogbruk og lensearbeid samt noen

fabrikkarbeidere ved Haga-Hoel på Ise. Særlig jordbruket var naturlig nok svært avhengig av været. Dette var ikke det beste i 1940, først

GRENZZONEN-BESCHEINIGUNG
Grenzzone West
GRENSEBOERBEVIS
Grensesone Vest

Nr.: 900

Polizeidirektor/Lensmann in
~~Polizeimester/en~~/Lensmannen i

Varteig

Inhaber dieser Grenzzonen-Bescheinigung,
Innehaveren av dette grenseboerbevis

Ragna Berby

geb. am 24/12-99 in Omsøy
født den 24/12-99 i Omsøy

Beruf:

Busør

Staatsangehörigkeit:

Norsk

Yrke:

Nasjonalitet:

hat seinen/fihren ständigen Wohnsitz in:
har sin faste bopel i:

Varteig

Polizei/Lensmanns-Bezirk:

~~Polizeiführers~~ Lensmanns-distrikt:

Varteig

Diese Bescheinigung berechtigt zum Verkehr in folgenden Polizei-
bezirken der Grenzzone West:

Dette bevis gir innehaveren rett til å ferdes i følgende politi-
distrikter i Grensesone Vest:

Bærøysund, Fredrikstad og Moss

Ort:

Sted: Varteig lensmannskontor

Datum:

Datum: 14. september 1940.

Siegel

Stempel

Fotografiet stemples!

Ragna Berby
Eigenhändige Unterschrift
Egenhendig underskrift

Grenseboerbevis

kraftig tørke på forsommeren og på ettersommeren og høsten stadig regn. Avlingene ble nok en god del under middels. Da kornet skulle treskes om høsten, oppnevnte forsyningsnemda en kontrollør som skulle være tilstede på låven under hele treskinga. Han skulle veie alt kornet og oppgi resultatet videre til forsyningsnemda. I vårt distrikt var det Lars Brusevold som fungerte i denne jobben. Etter disse opplysningene regnet nemnda ut hvor mange kilo korn som skulle leveres til staten og hvor mye som kunne benyttes til fôr og matmel på gården. Denne ordningen fortsatte under hele krigen.

Den 25. september 1940 holdt Reichskommisar Terboven, som Hitler hadde utnevnt i april, en tale hvor han meddelte at alle politiske partier var forbudt. Nasjonal Samling var unntatt fordi de støttet

tyskerne. Det ble utnevnt en "regjering", kalt "konstituerte statsråder", som fikk en viss myndighet, men var helt underlagt Terboven. De nye nazistiske lederne begynte med en gang og skulle "nyordne". "Statsråden" for idretten Axel Stang ville omorganisere Norges Idrettsforbund. Dette førte til at idrettslagene nedla virksomheten og streiket. Varteig Idrettsforening fulgte parolen og innstilte alt idrettsarbeid. Foreningen hadde vært tilbakeholden helt siden krigsutbruddet; hadde ikke deltatt i kretskamper eller andre offentlige konkurranser sommeren 1940. Det var bare spilt et par treningskamper i fotball. Fra høsten las all aktivt idrettsarbeid ned, bare noen medlemsmøter ble avholdt for å orientere om stillingen. Fra våren 1941 til juni 1945 var det ingen aktivitet innen Varteig I.F. Også Ise Sportsklubb som hadde medlemmer bosatt i Varteig, la ned all aktivitet. Nazistene tok til og med beslag i draktene deres og brukte dem. Da foreningen gjenopptok aktiviteten i 1945 stod de således uten drakter.

Det var også oppnevnt en "statsråd" for innenriksdepartementet. Han het Hagelin og var en temmelig aggressiv herre. Alt i desember kom det en "forordning" om at de herredstyre som var valgt i 1937 var avsatt. Ordfører Mørkeseth som hadde vært ordfører siden 1935, mistet sitt hverv. Nå ble det oppnevnt en ny ordfører som var medlem av Nasjonal Samling, og det ble også oppnevnt et såkalt "herredsting". Medlemmene der hadde ikke stemmerett, ordføreren kunne bestemme alt.

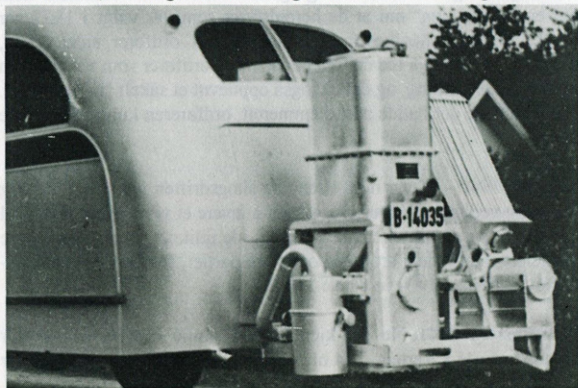
Vinteren 1940 - 41 var også streng og skogsdriften var stor, i Varteig vesentlig vedhogst. Varteig var pålagt å levere et visst antall favner til Sarpsborg og distriktet. Dette kvantum ble utliknet på de forskjellige skogeiere. Det kunne dreie seg om store partier, for eksempel ble Askersby et år pålagt å levere hele 310 favner.

På vårparten 1941 ble det kjent at det skulle bygges en leir for arbeidstjeneste i Varteig. Det ble oppført flere brakker i området der skolen nå ligger og det ble også tatt i bruk rom på Kommunelokalet. Det skulle komme en avdeling med A.T.-rekrutter som det het, og de

skulle først gå gjennom en øvelse med eksersis med spader istedet for gevær. Senere skulle de settes inn i arbeid med grøfning og annet jordbruksarbeide. Det største arbeidet var å grøfte bekken fra Berby forbi Brusevold, Belsby og Skofteby. Dette ble utført over flere sesonger. Det var jo bare i sommerhalvåret at det var aktivitet i Arbeidstjenesten i Varteig.

Utover i 1941 strammet tyskerne kontrollen, og overgrepene mot befolkningen ble flere. I begynnelsen av august kom det forordning om at alle radioapparater skulle innleveres til lensmannen. Fristen var 7. august kl 16. 1. september ble alle jaktgeværer beslaglagt. Flere og flere varer ble rasjonert, deriblant klær, sko, sykler og parafin til belysning. Stadig flere biler fikk påmontert generatorer. Disse brukte enten treknott, her var knott av oreved best, eller noen hadde generatorer som gikk på karbid eller trekull. Dette var jo nødløsninger og bilens trekkraft ble sterkt redusert.

Ved krigsutbruddet kom det i Sarpsborg ut tre lokalaviser. Den ene, "Glommen", var meget lest i Varteig. Fra 1. oktober 1941 gikk denne

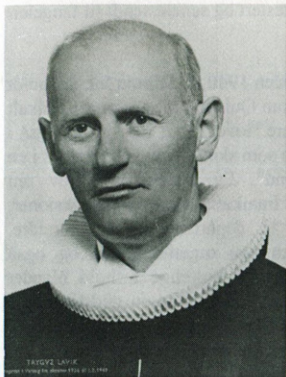
Knottgenerator (Østfold fylkes billedarkiv)

inn. Noen av redaksjonstaben ble arrestert og senere sendt til fangeleir i Tyskland.

Året 1942 ble det mest dramatiske siden 1940. 1. februar ble det holdt en "statsakt" på Akershus hvor Vidkun Quisling ble utnevnt til såkalt "ministerpresident". Han utstedte flere "lover" som fikk følger også i Varteig. En av disse omfattet lærerne som skulle tvangsinnmeldes i en organisasjon, "Norges lærersamband". En annen var "Lov om nasjonal ungdomstjeneste". Begge framkalte store protestaksjoner, blant annet protestskriv innsendt til departementet fra foreldre. Lærerne nektet å være med i den nye organisasjonen og også biskopene og prester protesterte. Også i kirkelige forhold blandet nazimyndighetene seg inn, blant annet ved å nekte en gudstjeneste i Nidarosdomen 1. februar. Dette førte til at alle landets biskoper nedla sine verv. For å legge press på lærerne ble en del av dem arrestert, og det ble proklamert såkalt "brennelsferie" for skolene i en måned fra 27. februar. Etter denne var nazimyndighetene på vikende front. Ingen lærere i Varteig ble arrestert og skolene kom igang igjen.

Ved gudstjenesten 1. påskedag (5. april) leste prestene i Norge opp et hyrdebrev hvor de frasa seg sine statlige embeder. De skulle fortsatt holde gudstjenester men ikke lenger foreta vielser eller andre offentlige handlinger. Trygve Lavik var sokneprest i Varteig og da han frasa seg det offentlige embedet, stoppet nazimyndighetene lønnsutbetalingen. Befolkningen i Varteig gikk straks igang med pengeinnsamling for å skaffe presten lønn. Blandt dem som sto i spissen for innsamlingen var Johan Brusevalldalen. Innsamlingen fortsatte så lenge krigen varte.

I oktober 1942 gjorde en ung hirdmann forsøk på å gjennomføre Quislings "nasjonale ungdomstjeneste". En del gutter i 12 - 14 års alderen ble skriftlig innkalt til å møte på Klemsdal skole. Ingen møtte. Hirdmannen forsøkte så ved telefontrusler å få guttene til å komme. Dette ga intet resultat. Så kom det innkalling fra lensmannen med befaling om at en av foreldrene skulle møte opp sammen med sin innkalte gutt på Klemsdal skole. Det skulle tas med toalettsaker og ra-

Trygve Lavik (sokneprest i Varteig fra 1937 til 1949)

Johan Brusevolddalen

sjoneringskort. Det var selvfølgelig trusler om arrestasjon som lå bak dette. På skolen ble de innkalte møtt av hirdmannen sammen med statspoliti og en såkalt "ungdomsfører". Foreldrene ble ført til en gård i nærheten. Her ble de satt under sterkt press av statspolitiet og bl.a. truet med å bli sendt til konsentrasjonsleiren Bretvedt. Barna måtte bli igjen på skolen sammen med hirdmannen og en annen nazist som het Huse. Resultatet ble at guttene gikk på møtene fram til jul. De saboterte så godt de kunne og etter årsskiftet 1942/43 ga lederen opp hele prosjektet.

Tirsdag 7. juli hadde det tyske sikkerhetspolitiet (gestapo) rassaia på to gårder i Varteig. Så vidt jeg vet var det første gang tysk politi fra Oslo hadde oppdrag i Varteig. Det var gårdene Thoreby og Askersby som fikk unngjelde. Fire - fem biler kjørte opp og ut sprang soldater med maskinpistoler og revolvere. Beboerne ble samlet på gårdstunet under vakt og alle husene ble ransaket og kontrollert. Møbler, bøker og papirer ble etterlatt i et eneste kaos i værelsene. Siden ble det forhør

av alle som bodde på gården. Heldigvis overså tyskerne noen papirer skrevet av etter nyhetene fra London radio, og en salongrifle som var bortgjemt. Lederen for rassiaen kjente vi senere igjen fra fotografier. Det var den beryktede tyske gestapistsjefen Fehmer. Hele året øket terroren fra tyskerne. 12. oktober kom en forordning om at det var dødsstraff for å lytte på annet enn tysk-kontrollert radio eller å lese illegale aviser.

Da året gikk mot slutten, var også matsituasjonen blitt svært vanskelig. På flere gårder beslagla tyskerne opptil 3000 kg poteter. Fra forsyningsnemda kom påbud om at kuer skulle leveres for tvangsslakting. Rasjonene på forskjellige matvarer ble stadig mindre. Kaffe ble ikke lenger å få kjøpt, og folk måtte nøye seg med erstatning eller brenne bygg eller erter. Mange rev poteter for å skaffe seg potetmel. På gårdene fikk en besøk av "hamstrere", folk fra byer og tettsteder som syklet omkring og ville kjøpe matvarer. De fleste fikk nok også noe hjelp.

Det var rasjon på tobakk og flere begynte å dyrke tobakkplanter. Disse ble tørket og behandlet på forskjellig vis med mer eller mindre hell, noe som viste seg da produktet ble røkt. Enkelte hadde så stor trang at de kjøpte flytende nikotin på apoteket og dryppet i pipa sammen med mose og tyttebærlyng. Dette ble jo så sterkt når det ble røkt, at det kunne gå på helsa løs. Etterhvert begynte noen tobakkefabrikker å ta imot tobakkplanter til foredling til sigaretter og røketobakk. Resultatet ble ikke verst og mange fikk hjelp til å tilfredsstille tobakkhungeren.

Ved en kjøreulykke på Småberg høsten 1942 omkom Maren Basken. Denne ulykken vakte sorg og medfølelse i bygda ikke minst fordi hennes sønn, Ludvig, samtidig var syk og døde ca 3 uker senere.

1943 ble innledet med at "Sarpen" som var den ene av de to avisene som fremdeles kom ut i Sarpsborg, ble stoppet. Den eneste avisen som fortsatte å komme ut var blitt nazistisk og tok navnet "Den nye tid". Den fortsatte å komme ut resten av krigen som lokalavis for

Sarpsborg og omliggende kommuner. Den byttet senere navn til "Sarpsborg Dagblad".

1943 var det året omslaget i krigen startet. Før hadde tyske-, italienske- og japanske tropper vært på offensiven. 4. februar overga rester av de tyske styrkene ved Stalingrad seg. I Nordafrika gikk de engelske og amerikanske styrkene til offensiv. De nedkjempet de tyske og italienske styrkene i Libya og Tunis, og i slutten av mai var hele Nordafrika erobret.

I forbindelse med tyskernes nederlag ved Stalingrad proklamerte nazimyndighetene fra februar "nasjonal arbeidsinnsats", en forordning som ga anledning til å stenge forretninger og bedrifter, og å sende de ansatte på tyskerarbeid utover landet. I Varteig fikk dette liten virkning da de fleste var beskjeftiget i jord- og skogbruk.

I 1943 var det flere kjente personer fra Varteig som gikk bort. Om vinteren døde herredskasserer Hilmar Kullerud. Varteigs tidligere ordfører gjennom 12 år, Julius Lindemark omkom ved en bilpåkørsel ved juletider 1943 og Kristian Berg omkom i en bilulykke ved påsketider.

Den 16. august 1943 ble Marius Bergerud arrestert og sendt til interneringsleir i Tyskland, senere til Polen. Bergerud var løytnant og dette skjedde i forbindelse med at ca 1600 norske offiserer ble arrestert av tyskerne.

Sommeren 1943 ble "Harehytta" (en bygning som tidligere var husmannsplass under Askersby) leiet bort til urmaker Aage Wahlberg. Hytta skulle benyttes for folk som var på flukt fra tyskerne. Allerede om høsten var det flyktninger som lå i dekning der.

Også den illegale idretten i Varteig begynte så smått denne sommeren. Varteig I.F. hadde som tidligere fortalt, ikke vært i aktivitet siden 1940. Nå foregikk idretten på privat basis og skulle være hemmelig. Det ble disponert en løkke på Småberg til fotballbane. Fotballkamper

Marius Bergerud (Østfold fylkes billedarkiv)

ble spilt mot lag fra Holleby - Jelsnes i Øvre Tune. Interessen var stor da jo idrettsstreiken ellers lamslo all offisiell idrett. Såvidt jeg husker ble det spilt tre kamper det året. Av de som var med å organiserte kampene, kan nevnes Oddvar Brenne, Kristian og Isak Lunde, og Gunnar og Richard Brenne.

Matsituasjonen ble mer og mer vanskelig. For å bote på kjøttmangelen ble det vanlig med kaninhold. Det ble fødd opp kaniner mange steder og dette var nok til stor hjelp i forsyningssituasjonen. Husdyrtallet gikk kraftig ned på grunn av førmangel og påbud fra forsyningsnemnda om tvangsslakting av dyr.

16. november 1943 fikk en for første gang se et storangrep av allierte fly. En formasjon på over 90 bombefly passerte etter et angrep på Kjeller og Lillestrøm. Tyskerne hadde luftvernkanoner på Rolvsøy og en kunne se at det sprang ut røykdotter mellom flyene når granatene eksploderte. Ingen fly ble skutt ned, men et par dreide mot øst for å nødlande i Sverige.

1944 var et år da det for alvor ble aktivitet i motstandsbevegelsen i Varteig. Mil.org. gruppen som var dannet i Varteig - Ise området tok

imot et flyslipp på Knatterudmosen i mars. (Mer om mil.org. i INGA 1990.) Utover ettersommeren deltok gruppen i et par manøvrer. En ble holdt søndag 13. august, og dagen før hadde et par av guttene vært med på å feire bryllup på Belsby. Det ble avsluttet ved 5-6 tiden om morgenen, så formen var nok ikke den beste da de stilte opp til øvelsen.

I januar 1944 døde Rikard Sælid, Varteigs herredskasserer gjennom mange år. Dette vervet hadde han hatt i nær 50 år. I tillegg var han i mange år poståpner i Varteig samtidig som han innehadde mange andre tillitsverv for kommunen. Enda en kjent Varteigmann, Olaf Klemsdahl avgikk ved døden i april 1944. Han var en dyktig gårdbruker, var et aktivt medlem av musikkforeningen "Klang" i en årrekke, og medlem av Varteig herredstyre 1937-40.

Vinteren 1944 var det en religiøs vekkelse i Varteig. Det var predikant Arne Bergli fra Ise som sto i spissen for møtevirksomheten. Det var særlig folk fra Ovaskogs og Neaskogs som kom med i vekkelsen.

Våren 1944 begynte tyskerne å bygge befestninger på Knatterud. Det ble anlagt spor for jernbaneskyts. Dette var kanoner av grovt kaliber (30 cm) som kunne skyte helt ut i Oslofjorden. Det var også luftvernkanoner, og det ble satt opp et tårn (for utkikk mot fly?). Dette tårnet ble etter frigjøringen overtatt av Varteig I.L. og brukt til fartsstillas i Kullerudbakken. (Se INGA 1986.) Tyskerne satte også opp brakker for soldatene. Det var vistnok 250 mann stasjonert der. Tyskerne prøveskjøt de store kanonene for første gang på sensommeren, og drønnet av de store granatene kunne høres vidt utover. Tyskernes opphold i Knatterudleiren satte preg på distriktet, det var stadig tyske soldater som streifet om på gårder i nabolaget, noen ganger for å holde rassia og husundersøkelse, andre ganger for å spørre om å få kjøpt mat. Jeg kan huske rassiaer på Askersby og Thoreby 22. juni 1944 og 9. april 1945. De drev også jakt på rådyr, særlig utover våren 1945.

Etter at anlegget på Knatterud var bygd ut, begynte fly fra England å vise interesse. Det var noen ganger fly over og lille julaften 1944 åpnet et fly ild med sitt maskinskyts og traff visstnok en bygning. Tyskerne var nå på defensiven. De var hårdt presset i hjemlandet med flyangrep på byer og militæranlegg. Det gikk rykter om at en eller flere i Knatterudleiren hadde begått selvmord i fortvilelse over tilstanden i hjemlandet.

Fra kanonstillingene på Knatterud (Østfold fylkes billedarkiv)

Også i 1944 ble det drevet illegal idrett i Varteig. Det ble spilt fotball på ei løkke som tilhørte Askersby. Interessen var stor og det ble spilt flere kamper mot lag fra Øvre Tune, Knatterud-Knatterudfjellet og Hafslundøy. Særlig kampen mot Øvre Tune søndag 13. august 1944 var flott. Det var fint vær og det var møtt opp mange tilskuere. Ryktet om kampene spredde seg fort. Sesongen ble avsluttet med en fest på "Breidablikk" i oktober.

Utover høsten og vinteren 1944 - 45 ble det stadig større flyaktivitet. Det var flere ganger fly over Knatterudleiren og tyskernes luftvernkanoner var i aktivitet. Sporlysgranater lyste opp i nattermørket og om morgenen kunne en finne strimler av aluminiumsfolier liggende på bakken og hengende i trær. De var brukt for å sette tyskernes radar ut av spill.

Vinteren 1944-45 kom det også tvangsevakuerte fra Finmark og ble innkvartert i Varteig. Disse ble tvangsendt sørover av nazistene da deres hjem i Finmark og Nord-Troms ble brent og ødelagt av tyskerne.

Det var stor aktivitet i mil.org. gruppen. Et nytt flyslipp, denne gang ved Høgnipa, ble tatt i mot i februar 1945. 15. mars kl 3 fortok gruppen en sprengningsaksjon mot jernbanespoet på Østre linje. Denne var vellykket og trafikken ble stanset en tid. Dette var siste store operasjonen mil.org. i Varteig foretok før de ble mobilisert ved frigjøringen 7. mai 1945.

I april 1945 falt Kjell Belsby i kamp mot japanerne på Filippinene. Han var sønn av Helga og Ole Belsby og hadde bodd i U.S.A. noen år og var derfor soldat i den amerikanske hær. Han ble gravlagt på Varteig kirkegård i juni 1949. Hans bære kom til Norge under ledsagelse av amerikanske soldater.

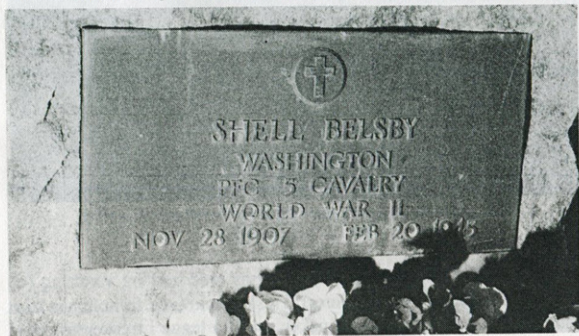
De siste månedene krigen varte, var det stor usikkerhet om hva som skulle skje i Norge. Lettelsen var derfor stor da det kom melding 7. mai om at tyskerne ville kapitulere, og flaggene gikk til topps over hele bygda. Mil.org. ble mobilisert og de få medlemmene av Nasjonal Samling i Varteig ble arrestert og internert. 8. mai ringte kirkeklokkene freden inn. Varteigs avsatte ordfører Mørkeseth fikk igjen sitt verv, og som lensmann ble John Johnsen på Sikkeland oppnevnt. Marius Bergerud som hadde sittet i fangeleir i Polen og Tyskland kom tilbake, og musikkforeningen "Ekko" møtte opp for å spille for ham og ønske ham velkommen. Etterhvert kom også de

fleste av de som hadde vært i England og Sverige tilbake, men noen hadde funnet seg til rette i det fremmede og slått seg til der.

Hvordan var det så i Varteig etter over 5 år med krig og okkupasjon. Befolkningen hadde stort sett klart seg bra, men meget var jo nedslitt og dårlig. Det hadde jo vært svært vanskelig å få fornyet klær og andre ting. Også bygninger og redskap var nedslitt av mangel på maling og fornyelse. Men det var lyspunkter, blant annet var veien fra Bøkrysset til Furuholmen blitt kjørbær. Hovedsaken var imidlertid at det var blitt fred igjen og at Varteig hadde sluppet igjennom krigen uten altfor store menneskelige og materielle skader.

I tillegg til de som er nevnt i teksten døde følgende personer i tidsrommet 1940-45 i Varteig:

Alfred Brennås druknet i Glomma i desember 1940. Ole Strømnes døde mars 1941. Sverre Spydevold død av polio bare 20 år gammel i juli 1941. Rikard Eriksen Snoppestad død januar 1942. Edvard Skofteby død mars 1943. Simen Brenne død september 1943. Ole Haugård død desember 1943. Ole Rogndalen død desember 1943. Marie Gabestad død oktober 1944. Simen Sælid død oktober 1944. Edvard Tomta død januar 1945. Finn Mathisen, Hasle død april 1945.

Kjell Belsbys gravsted på Varteig kirkegård..

Minner

Av Ole Kullerud

Fra jet- og atomalder tilbake til ekte gammeldags landsbygdmiljø med ustresset livsførsel.

I min barndom ble mye jordbruksarbeide utført med hjelp av hester. Høstpløyinga ble vanligvis utført med 2 hester. Bruk med en hest inn-gikk "hestebytte" med en eller annen i nabolaget. Så snart høstonna var over, ble pløyinga satt igang. På slette jorder gikk det greitt, der pløyde man "to føra". Hestene måtte av og til hvile, som oftest i enden av jordet. I bratte bakker måtte en pløye "en føra". Pløyde en vei, slo ned, som en sa. Plauen ble slepekjørt tilbake. I større bakker tok pløyinga lang tid.

Johan Askersby med hest og selvbinder på 30-tallet
(Østfold fylkes billedarkiv)

Etter pløyinga kom så treskinga, vanligvis med hest og vandring (en slags tredemølle for hest og kjører). Treskinga krevde forholdsvis stort mannskap: En til å legge fram neker, en til å legge i treskemaskinen, en til å rake ta halmen og to mann til å riste halmen. Ungene var som

regel i lae og tok imot halmen, den måtte dras bort i krokene for å få plass. Dette kunne være litt av et slit. Etter treskinga lå det en svær tråsaug på låvegulvet. Så var det å plassere blåsemaskinen fast i låvegulvet og å sette igang å rense. En dro maskinen, løste tråsan opp i via på toppen av maskinen. Lettkornet rant ut i en tro på siden, det tunge rant ut på gulvet. Agner og halmstubb ble blåst ut bak i enden av maskinen.

Etter en våt høst kunne det støve noe ganske forferdelig etter treskinga av oppraket. Alle åkrer ble raket for å få mest mulig med av kornet. Jobben med å rense kunne ta flere dager. Så skulle halmen skjæres opp i hakkels. Hakkels og agner ble brukt til sørpe til hest og kuer, den ble det strødd mel over og etterpå dynket med vann. Dette så ut til å være en lekkerbisen. En hakkelsmaskin kunne være farlig for fingrene. Bror Edvardt var en tid gårdskar hos Oskar Minge Bjørnlandshaugen i Tune. Dette var på slutten av 1920-åra. En dag kom han hjem med minus en finger. Den hadde dr. Løken amputert vekk etter at den nesten var slitt av i hakkelsmaskinen. Først på 30-tallet, etter at vi var flyttet til "Gystu", drev bror Asbjørn og bror Julius på låven og skar hakkels, Julius dro og Asbjørn la i. På en eller annen måte gle Asbjørn på låvegulvet, fikk to fingrer bort i kniven. Den ene kløvde han, den andre ble kuttet i det ytterste leddet. Da han kom inn, hang tuppen nærmest i en skinnfille. Ole Gressløs kjørte ham til dr. Bretteville Jensen i Sarpsborg. Han lappet og sydde fingrene sammen igjen. Dette gikk bra men han hadde bestandig siden lett for å fryse i disse fingrene.

Høsten gikk ellers med til å legge sammen ved. Den gang ble også grov kvist etter forrige års hogst rensket opp og brukt til ved.

Når frosten kom, skulle torva kjøres hjem. Det hendte også at en hentet torv i en sekk til grisen. den fikk som regel hel torv, da hadde den noe å jobbe med. Bortimot jul kom tida for slakting av grisen, en skikkelig slaktegris burde veie 25 - 30 pund (1 pund = 6 kg). Angående slakting så hadde de fleste ett dyr å slakte når Hypotekbanken forfalt, to ganger pr. år. Disse dyra ble ofte solgt levende, enten til

slaktere i Sarpsborg eller oppkjøpere i bygda. Av dem kan jeg nevne Julius Brenne, Anders Bøe, Julius Belsby og Ludvig Spydevold. Jeg kan fortelle at jeg har vært med på å gå til Sarpsborg med ei slakteku (til Otto Skjøren). Ungene på Hafslundsøya var svært interesserte om det var ku eller okse. De kom til at det måtte være ku, den hadde fire patter.

Når husdyrgjødsla skulle kjøres ut, ble det brukt lang slae med gjødsellem. Kugjødsla kunne være lei å ha med å gjøre fordi haugen kunne være gjennomtæla. Da ble det å ta i bruk pigghakka og spettet.

Jeg må også ta med brøiting av veiene etter sterke snøfall. Traktor med snøplog eller freser var enda ikke kommet. (Første traktoren i Varteig kom til Småberg i 1940.) Det ble å ta skuffa og måke vei. På hovedveiene ble det kjørt en diger snøplog av tre. Denne ble trukket av opptil seks hester. I dype snødriver måtte også skuffa tas i bruk for å komme framover.

Snøbrøiting på veien Kokkim - Furuholmen i april 1940

(Østfold fylkes billedarkiv)

Vinterdagene var korte men dengang som nå gikk det mot lysere tider. Veden skulle hogges, grov bjørk og furu ble plukket ut og hogd opp til favneved som skulle selges på torvet neste vinter.

Så kom våren for fullt, med fuglesang og orrhanebulder, og med turspill og løvskogsprett. En herlig tid! Men tilbake til hverdagen. Poteter skulle sorteres, gjerder repareres. Den gang ble skigarder, også kalt fonggarer, mye brukt. En hogg da gran, 10-12 cm i rota, satte igjen 5-6 cm lange kvister (spisse). Trærne ble så kløvd etter midten. Gjerdestolpene ble ofte hogd av einer og grov, rett grankvist. Disse ble slått ned og bundet sammen to og to med "harker". Fengene ble lagt mellom, en ny harke ble satt på. Harkene ble laget av myk grankvist, einer eller vier. De ble vridd til de ble myke og lette å ha med å gjøre. Harkene ble hogd ut i en spiss, disse og kvistene gjorde sitt til at dyra var lei å gå på gjerdene. Senere kom slett gjerdetråd og pigg-tråd mer og mer i bruk.

Og så våronna. Først ble det slådda, harvinga ble utført med brøtt-harv, fjærharv og valseharv. Gjødsla var spredd ut før harvinga. Så-inga ble ofte utført for hand. Jeg husker godt at far kjøpte en brukt såmaskin, fabrikat "Dovre". Anton Simensen Lunde var agent for Harald Bjerke, Moss. Mener dette var i 1932. Det var noe galt med den. Bjerke kom selv for å reparere den, han kjørte bil helt ned til nestua. Det er eneste gangen det har vært bil der nede. Reparasjonen av såmaskinen gikk bra, den ble brukt i mange år. I bakkane kunne det være problemer med å så med maskin, dette ble noe redusert ved at en mann gikk oppe i bakken og dro i et tau så ikke maskinen gled nedover.

Det er en ting jeg vil nevne når det gjaldt å bruke jorda: Små lapper mellom fjell ble spavendt og finhakkert med grev og sådd med hand, kornet ble da hakkert ned med rive. Etter såinga ble konkestokken kjørt over åkern. Konkestokken var en ca 1,80 til 2 m lang, tjukk furustokk, med drag og en fjøl til å sitte på. Den var lei å snu med, da den var så stiv. Så kom potetsettinga, den ble utført for hand og i

mange tilfeller karet over med rive. Husdyra ble sluppet i skauen, kulturbeite var det lite av.

Nå vil jeg ta med noe som aldri kommer igjen. Når tømmerfløtinga i Glomma tok til, og tømmerselepa ble slept til Borregård kunne vi høre slepebåtene tute nede på elva. Dengang var det tømmerlenk ved Lensebråthen i Tune. Når slepebåten skulle til Opsund og var kommet mellom Sutarin i Tune og Faulk på Kongsrud, ga den tre støt i dampfløyta. Dette var et signal til at lenken ved Lensebråthen skulle åpnes. Som guttunger fantaserte vi om at båten ropte, opp-med-lenken! Må også ta med flere sidesprang. Når en var ute, behøvde en nesten ikke klokke, sirenene på Borregård og Haga-Hoel hørtes godt her oppe. Det er vel også lyder som aldri kommer tilbake igjen.

En sommer, kan ikke huske året, da gikk det postrute med et lite fly, en "dobbeltdækker" N 43. Det var så akkurat i rute at en nesten kunne stille klokka etter det. Husker også forløperen til helikopteret, "autogiroen". Den kom en ettermiddag fra Oslo, ble ført av en løytnant Bjørneby, jeg mener den landet på Sarpsborg stadion. Når det gjelder fly, må jeg også ta med flyvåpenets flyskole på Glengshølen i 20-åra. Det var små dobbeltdekkere som ble brukt den gangen. Dette førte til at det var daglig flytrafikk over Varteig. (Dette var på vinteren.)

Går nå over til landbruket igjen. Tida mellom våronn og slåttonn gikk med til forskjellige gjøremål, bl.a. litt veiarbeide, opprensning av grøfter, legging av "kistebruer" m.m. En kistebru får jeg vel beskrive litt nærmere. Sementrør kostet penger. En gravde en bred grøft gjennom veien, fant lange smale, jevne steiner. De ble lagt langsetter, i ytterkant av grøfta. Så var det å finne store, jevne steinheller som ble lagt i grøfta, sprekkene mellom hellene ble tettet med småstein, over ble lagt granbar og jorda fylt over. Slike kistebruer kunne virke i mange år, mener det ligger en borte i løkkene på Kullerud som virker enda, den la jeg engang i 1930-åra.

Når timoteien blomstret, var tida kommet til slåttonna. Etter en dags tørk ble skåræne vendt med handriva, de skulle vendes fra sola. Enkelte hadde høyvender for hestedrift, den første jeg så var på Kongsrud. Etter middag var det å gå igang med å såte. Noe som hørte med til slåttonna var "hakkeslått". Alle veikanter, dikepeltær og bekkerand ble slått med ljå, det verste var bekkeranda. "Benkegraset" var tjukt og hardt, men en lekkerbisen for kuene. Etterhvert ble jo hesjing av høyet mer og mer vanlig. Det var litt av et slit å slepe det ferske høyet inn til hesja. Etterhvert kom jo sleperiva.

Etter at slåttonna var over, kom en forholdsvis rolig tid fram til høstonna. Når den kom, var det å håpe på pent vær. I min grønne barndom ble skuren gjort unna med ljåen. Nekene ble hengt på staur eller satt opp i røk (fire neker). Tidligere ble nekene satt opp i halv- eller heltrev. Husker jeg ikke feil, gikk det 24 neker på en halvtrev, 48 på en heltrev. Kan huske mor hadde en "gåte": "13 trever rever og 3, hvor mange romper og klør er det?" Under innkjøringa ble det festet tomsekker på innsiden av høyvogna, dette for at en ikke skulle spille

Kornnek på Sikkeland (Østfold fylkes billedarkiv)

korn. Etter avlesning ble bønn av vogna feiet, nekene ble lagt i "stae" med toppene inn mot midten. Dette for å hindre utøy i å trenge seg inn i "staen".

Så var det potetopptainga. Da ble potethakka brukt, kan huske den såkalte "bråtariva" som var av tre med fire flate jerntenner. Den var tung å jobbe med. Var det mye regn om høsten, ble dette en lang og tung jobb. Her var potetopptageren et stort framskritt. Arnt Gressløs kjøpte en potetopptager i slutten av 20-åra. Da far hadde "hestebytte" med Arnt, ble det til at vi brukte opptageren. Det kunne være litt artig med å plukke poteter etter maskinen, potetstykket ble delt i røfter. Disse skulle egentlig være like lange, med to plukkere på hvert røfte. Det gikk liksom en sport i å flytte kjeppene som markerte delet mellom røftene, dette måtte gjøres da ingen så det. Fristende var det også å sende ivei en småpotet mot en stram buksebak. Det kunne ellers være mye moro.

Etter høstonna var så ringen sluttet.

Fra høynn på Askersby med fra venstre Olaf, Johan og John Askersby og til høyre Kristian Skjeltorp (Østfold fylkes billedarkiv)

Fra potetopptaking på Prestegården, Karl Øby i vogna.
(Østfold fylkes billedarkiv)

Pryd Deres hage med busker og trær fra:

 VESTBY
PLANTESKOLE

1734 HAFSLUNDSØY

TLF. 69149237

Det første orienteringsløpet i Varteig.

Skrevet av Ole Brenne for Varteig I.L.'s klubbavis i 1983.

30. november er det 37 år siden VIL fikk selvstendig O-gruppe, eller O-utvalg som det helst ble kalt den gang. Det var Gunnar Brenne som fremmet forslag om at laget burde få en egen O-gruppe og det var Knut Mørkeseth som ble den første formann.

Orientering har imidlertid vært drevet lenge før den tid i Varteig, både av VIL og av andre lag.

Selv har jeg diffuse erindringer fra det første løpet som i det hele tatt er blitt arrangert i Varteig i moderne tid. Det var 26. november i 1933, med andre ord 50 år siden og det var Sarpsborg Skiklubb som arrangerte løpet. Jeg kan huske at jeg fikk lov til å være med Marta Hasle (Hasselgren) bort til Løkka, en liten gård under Strømnes vest ved Glomma, like nord for Stømnesholmene. Der var det mål, og jeg kan huske at jeg ikke torde gå helt fram til husene der alle de ukjente menneskene oppholdt seg, men ble stående å holde meg i leet inn til Løkka.

Ole Olsen

Senere har jeg spurt flere om dette løpet. Fra Varteig Idrettsforening, som laget het den gang, var brødrene Johan og Henrik Sælid og Are Mørkeseth med. Videre har Jens B. Jensen, Thorleif Braadland og Ole Olsen (fra Belsbymoene) som alle var med på dette løpet, fortalt om sine opplevelser. Jens B. Jensen holdt et kåseri om løpet under et kameratslig samvær med premieutdeling etter KM nattløp høsten 1963.

Thorleif Braadland fortalte at han var speidergutt og hadde lært bruk av kart og kompass i "Speider'n", men hadde aldri vært med på noe slags o-løp før. Men han, sammen med en annen speidergutt, vant det hele, eller i alle fall sin klasse.

Ole Olsen kan fortelle: Løpet startet på Hasle, det var barfrost og kaldt. Ole var da en av kretsens beste skogsløpere og hadde kondisjon "til tusen", han var ivrig jeger, men kunne ikke orientere. Kvelden før løpet fikk han og flere andre som skulle være med, en instruksjon i bruk av kart og luftkompass ved malermester Sigv. Jensen. Ole mener å huske at et slikt kompass kostet 75 øre.

Dette var i orienteringens barndom og løpet var et propaganda- eller pr.-løp om en vil. Det startet hele 80 stk. og det var bare en løype og en klasse. Løypelegger var Rolf Sunde fra Sarpsborg Skiklubb (mangeårig formann i Østfold skikrets). Ole startet opp, iført beksøm, ullstrømper og vindjakke, det var antrekket som var vanlig den gangen. Kartet var et rektangelkart for Sarpsborg og omland i M 1 : 100.000, og med 30 meter ekvidistanse. (Slike kart var fremdeles i bruk de første 4-5 åra etter krigen.) Ole startet sånn et stykke ute i, et minutt foran Johan Røed (avdøde bying. Røed) som også var en meget kondisjonssterk skogsløper. Ole og Johan var blitt enige om at de skulle prøve å løse dette mysteriet sammen, og Ole ventet på Johan like inne i Hasleskauen.

1. posten var ei myr nord for Djupedal, og de braste i vei og forbi posten, men ikke så veldig mye, de fant posten, som var merket med kreppbånd og var bemannet.

2. post var en ås like nord for Nordstua (Nordre Bergby). Ole og Johan var som sagt skogsløpere og la i vei i stort tempo, og før de viste ordet av det, var de helt ved Skaulund, over jordet og mere enn 1 km forbi posten. Da måtte de virkelig ta seg sammen og legge all sin

Gammelt rektangelkart fra orienteringssportens første tid.

kløkt i orienteringen og ta turen tilbake. Etter møysommelig leting fant de posten. De kunne se og lukte den på lang avstand, for mannskapet hadde tent opp bål.

3. post var merket ved bekkekrysset like vest for Brusevoldhyttene (post som har vært benyttet på samme kart så sent som i 1949), men det viste seg senere at postmannskapene hadde plassert seg ved feil bekk, en som lå ca 800 meter lenger nord, mellom Brusevoldhyttene og Stokkemosen. Løypeleggeren hadde ikke kontrollert at postene var der de var planlagt, det var ikke vanlig på den tiden. Ole og Johan fant ingen post og det kan en forstå, de havnet helt nede på Vestli, der snakket de med Kristian Westgård. Han spurte om de var sultne og begge var sultne som ulver og fikk hver sin store kakeskive.

De fikk vite at målet var på Løkka eller "Snappopp" som Ole betegnet stedet og løp dit. Der fikk de vite at det bare var de to speiderguttene som hadde kommet i mål og vært innom alle postene, og at den siste posten var feil plassert. Ole foreslo for Johan at de skulle løpe ut på nytt for å finne posten, men Johan sa: "Jeg gir rakkeren". Ole løp imidlertid tilbake, en strekning på ca 2,5 km. Da han kom til posten, var mannskapene i ferd med å bryte opp, men de skrev på, og Ole løp til mål igjen.

Etter løpet ble løperne i tur og orden rodd over Glomma til Strømneslandet i Tune, og derfra gikk de ca 1 km opp til Skihytta der det var premieutdeling. Noe så uvesentlig som å vaske seg og skifte etter et halvdags løp i skauen nevner Ole ikke noe om. Men da han kom til trappene som fører opp langs Strømnesbakken (nedlagt, men trappene finnes), ble han tatt av krampe og måtte gå baklengs opp alle 200 trappetrinnene.

Ole fikk sin 3. premie; han betegner den som en trøstepremie for han hadde brukt mer enn 1 time og 30 minutter lenger tid enn speiderguttene.

Veiene i Varteig siden 1850.

Utdrag fra særoppgave skrevet av Otto (Ingolfstad) Skovholt i 1967.

Varteigs veier var i eldre tider få og skrøpelige, ja den eneste som i virkeligheten fortjente å kalles vei, var den eldgamle gjennomfartsåren øst i bygda fra Skjeberggrensen til Rakkestad, Kongeveien som den ofte kaltes. Det øvrige veinettet besto nærmest av mer eller mindre framkommelige stier eller tråkk. Derimot var Glomma flittig benyttet som ferdselsåre både sommer og vinter.

Behovet for veier var heller ikke så skrikende da vognene ikke var særlig utbredt i Varteig. Folk holdt seg mest hjemme på gården, og hvis man skulle lenger avsted, satte man seg som regel på hesteryggen. Skulle man frakte varer, benyttet man seg som regel av kløv eller slep. Kløv vil si at man belaster hesteryggen med varer, slep at man la varene på en smal tredoning som hesten skulle slepe. Den eneste vogna man kjente til, var på Bø. Den hadde store, tykke trehjul som ble smurt med gjødsel. Den pep imidlertid noe ganske forferdelig, og når Bø-vogna hadde vært på bytur, fortelles det at man kunne stå oppe i Bøåsen og høre den skrike og jamre seg helt nede ved Skofteby. Denne strekningen er på ca 5 km.

Veiene i eldre tider lå stort sett på helt andre steder enn de gjør idag. Det har skjedd store forandringer når det gjelder veiforbindelsene i Varteig siden midten av forrige hundreår. Før denne tiden kan man i Varteig ikke snakke om at man bygde veier. De veier som fantes, hadde vært der i uminnelige tider. De hadde kanskje blitt til ved at man litt etter litt hadde forbedret en sti som folk pleide å ferdes på. De veier som var i Varteig før 1850 er nedtegnet i en veiprotokoll som ble autorisert 3.11.1830. I den finner man følgende veier oppført:

Fra Skjeberg til Rakkestad 10130 alen. Fra Sikkeland til Øby 3870 alen. Fra Belsby til Strømnesbakken 12966 alen. Fra Brunsby til Haugeneset 2592 alen. Fra Skofteby til Bødelet 2500 alen.
(1 alen = 0,6275 meter)

De veier som her er nevnt, skulle holdes vedlike. Utenom disse veier fantes det en til som mer eller mindre kunne kalles vei. Den gikk fra Skofteby i nordvestlig retning mot Glomma og videre i nærheten av Glomma nordover mot Eidsberg. Den første del av denne veien ble kalt Olasrødveien etter en husmannsplass ved den.

Den beste og viktigste av veiene i Varteig, kanskje ikke så mye for bygdefolket, var som nevnt veien fra Skjeberg til Rakkestad. Det var offentlig gjennomfartsvei, og den måtte derfor holdes i orden. Veien fra Sikkeland til Øby i Skjeberg ble mest brukt av folk i Skjebergdalen, og var ikke av så stor betydning for Varteigs egen befolkning. Alt i 1851 kom det forslag i herredstyret om nedleggelse av vedlikeholdet på denne veien, og i 1852 ble dette vedtatt.

Rodestein på Knatterudfjellet ved veien fra Skjeberg til Rakkestad.

Veien fra Sikkeland til Belsby var den eneste som forbant Neaskogs og Ovaskogs med omkringliggende bygder sørover. Veien til Belsby fortsatte videre nedover til kirken og Brunsby hvor den delte seg i to, en til Strømnesbakken og en til Haugeneset. Fra Skofteby tok veien av i nordvestlig retning mot Askersby. Her delte veien seg i to, den ene i nordøstlig retning mot Bø og videre til Dalen hvor den endte. Den andre veien gikk i nordvestlig retning mot Kullerud. Der gikk den ned i en dyp, trang dal og opp igjen til Kokkim, videre i sterkt kupert terreng til Furuholmen og videre til Eidsberg. Dette var alt som fantes av veier i bygda og de var ubeskrivelig dårlige. Oversikten viser også at hele den søndre del av Varteig ikke hadde veier. Vartingene ble først klar over hvor dårlig det var med veier ved midten av 1800-tallet. I 1851 ble det holdt to store veimøter, det ene på Isetorp og det andre på Bergerud. Disse møtene var nærmest folkemøter hvor alle meninger angående veisaker ble hevdet.

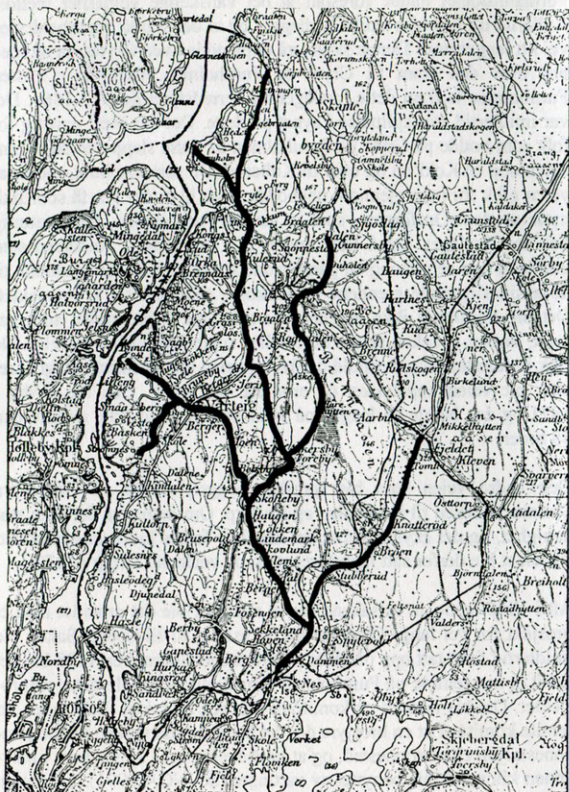
På Isetorp ble det besluttet å bygge en vei fra Bergbykroken og fram til Isetorp. På grunn av vanskelige forhold gikk det tregt med arbeidet, så veien var ikke ferdigbygget før ut på 1870-tallet. På Bergerud ble man enige om å bygge en vei fra kirken til Bøkryset. Dette ble endelig besluttet i 1852, mot at veien fra Skofteby til Bøkryset (Olasrødveien) skulle nedlegges. Arbeidet kom igang, og omtrent samtidig ble det opparbeidet fra krysset nordover til Bø. Dette gjorde veien for folk i Ovaskogs som skulle til kirken betydelig lettere.

Neste gang det ble tatt opp veispørsmål igjen var i 1864. Nå dreide det seg om bygging av vei til de som bodde øverst i Ovaskogs og nederst i Neaskogs. Veien til Furuholmen var meget dårlig, spesielt stykket mellom Kullerud og Kokkim. Man kan ennå høre at folk forteller om lass som veltet i Kullerudkleiva. Det var nemlig en hel dagsreise for en Ovaskogsbonde når han skulle til byen. Det var derfor av stor betydning for "Ovaskogsingane" å få kortet inn veien og gjort den lettere framkommelig. Enda dårligere var det for folk i den nedre del av Neaskogs. De hadde til nå overhodet ikke hatt vei, det var bare gangstier.

Saken om veibygging i Ovaskogs kom opp i herredstyret. Formannskapet hadde foreslått at det vanskelige veipartiet mellom Kullerud og Kokkim skulle nedlegges og at det skulle opparbeides en vei litt lenger vest. Denne skulle gå ut på odden ved Gryteevja og med bro over den fram til Gryte og Furuholmen. Ordfører Christen Furuholmen la fram dette forslaget for herredstyret den 9.3.1864. Det var imidlertid stor splittelse i synet på dette. Det var mest gunstig for folk som bodde på Gryte og Furuholmen da disse slapp den store omveien opp til Kokkim og over til Kullerud. De som var imot, mente at veien gikk for mye gjennom ubebodde strøk hvor det var få som fikk nytte av den. Ordføreren, som jo var fra Furuholmen, ivret naturlig nok for forslaget. Også flere andre, bl.a. sokneprest Andersen som uttalte at han selv mang en gang hadde strevet hardt for å komme til de avsidesliggende grendene i Ovaskogs, anbefalte sterkt prosjektet. Det ble imidlertid ikke enighet i herredstyret. Mindretallet som var imot, ønsket at saken skulle bli forelagt regjeringen til avgjørelse. De fikk imidlertid ikke medhold derfra, og veien ble besluttet anlagt. Året etter ble veien oppstukket og arbeidet satt igang. Den ble ferdig i 1871 og den hadde en lengde på 9064 alen og med ikke mindre enn 48 broer.

Den andre veien som ble foreslått bygget, skulle gå videre fra Strømnesbakken til Kinndalen og Kultorp. Om dette var det ikke stor uenighet, og det skyltes vel at det her ikke fantes kjørevei overhodet. Arbeidet ble derfor satt igang året etter, og veien sto ferdig i 1872.

Alt i 1860-årene da veisakene var så aktuelle, ble det arbeidet med et prosjekt for vei langs Glomma fra Sarpsborg til Eidsberg. Saken ble imidlertid først tatt opp på alvor i 1890-årene. Sommeren 1898 ble det holdt et masse møte på Furuholmen som skulle behandle dette veiprojektet. Det ble nedsatt en komité til å ta seg av saken. Etter noen tid sendte komitéen ut en brosjyre der det het at bygda verken hadde jernbanestasjon eller stoppested, og at hovedveien øst i bygda bare i halvannen kilometer ble benyttet av vartinger (Se INGA 1991). Interessen for saken var stor, men det skulle imidlertid gå mange år før veien ble en realitet. Først i 1923 ble strekningen fra Hafslundsøy til Varteig

Kart over Varteig med de omtalte veier fra før 1850 inntegnet.

kirke ferdig. Dette var en utrolig lettelse for folk i bygda, og det bevirket at utviklingen i Neaskogs gikk raskere enn i de andre grendene og at dette etterhvert kom til å bli sentrum i bygda mot før Østaskogs.

Veien videre til Ovaskogs og helt til Furuholmen ble bygget ferdig i 1942. Nå ble veien lagt helt om slik at en større del av befolkningen fikk mer direkte bruk for veien. Før hadde den nesten utelukkende gått gjennom ubebodde skogsstrekninger. Da den nye veien ble bygget ferdig helt fram til Furuholmen, ble broen over Gryteevja revet og veien gikk helt av bruk. I dag er det mange steder vanskelig å finne igjen den gamle veibanen, og dette underbygger jo også mindretallets mening i 1864 om at veien var lite hensiktsmessig lagt.

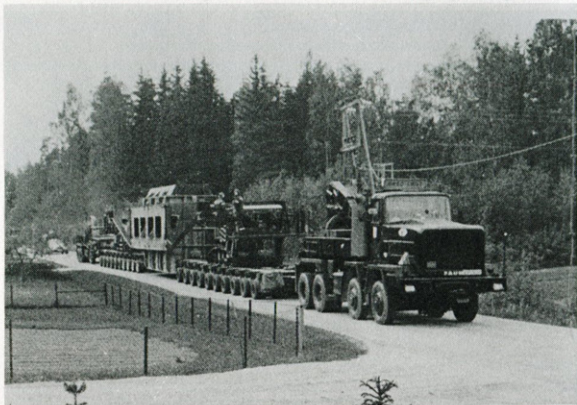
I den planen som ble utarbeidet i 1860-årene, var det meningen at veien fra Hafslundsøy til Furuholmen skulle fortsettes nordover til Eidsberg. Å fortsette veien fra Furuholmen ville by på store vanskeligheter på grunn av det ulendte terrenget nordover. Dette ville

Fra arbeidet med veien Snoppestad - Revelsby. (Østfold fylkes billedarkiv)

også gjøre veien svært kostbar. Man ga derfor opp denne planen og bestemte istedet å forlenge veien fra Snoppestad i Varteig til Revelsby i Rakkestad. Dette var en strekning på bare ca 3 km, og videre fra Revelsby var det vei helt fram til Rakkestad sentrum. Oppstikkingen av veien tok til i 1957 og i 1960 var den ferdig (offisielt åpnet i 1963). Nå var forbindelsen fra Hafslundsøy til Rakkestad slått igjennom. Veien ble fylkesvei med nummeret 14.

Den veien som var nevnt i veiprotokollen fra 1830, og som gikk fra Sikkeland til Varteig kirke, har eksistert fra så lang tid tilbake som man kan minnes. Den gikk fra gård til gård og mange steder gjennom gårdstunene. Veien var smal og svingete. Det hadde lenge vært planer om en ny vei, men det kom først fart i sakene da Vassdragsvesenet skulle ha en tungtransport med en transformator til et trafo-anlegg nederst i Varteig. Den gamle veien var for trang og dårlig og tålte ikke tyngden av den stor transformatoren. Vassdragsvesenet og Varteig kommune med støtte av Statens Veifond bevilget penger, og arbeidet

Trafo-transporten mellom Ise st. og Hasle fotografert ved bakken opp mot Småbergkrysset (Østfold fylkes billedarkiv)

ble satt igang i 1963. Veien ble lagt i nesten rette linjer mellom Sikkeland og kirken og gikk utenom alle gårdstun. Sommeren 1964 var veien ferdigbygd, og kostnadene ble på vel over en million kroner. Som kronen på verket ble veien fra Sikkeland til Varteig kirke og videre til Hafslundsøy asfaltert i 1966.

I tillegg til disse hoved- og bygdeveier er det blitt bygget en rekke mindre grende- og gårdsveier. Idag må man karakterisere veienettet i Varteig som så godt som man i det hele kan kreve. Neppe noen annen bondebygd kan måle seg med Varteig når det gjelder veiforbindelser. Dette har ført til at grendene og folket har blitt knyttet mer sammen, og at sentralisering av skolene kunne bli mulig. Disse to, sentralskolen og det gode veinettet, har bidratt til å styrke enhetsfølelsen hos bygdefolket, og dette har virkelig satt respekt i det gamle, velkjente ordtaket: "Er I frå Varte, så høll I i hop".

HAR DU MUS OG ROTTE PROBLEMER? GNAGER SIRENE

MED ADAPTER 12 VOLT

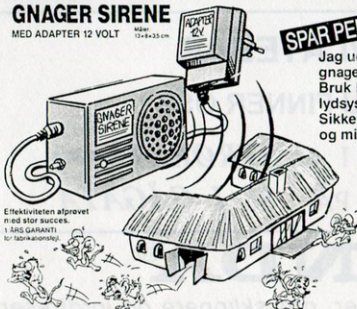
Måler:
12 x 8 x 25 cm

SPAR PENGE

Jag uønskede
gnagere langt vekk.
Bruk høifrekvens
lydsystem.
Sikkert - hygiejnisk
og miljøvennlig.

Effektiviteten alprøvet
med stor succes.

1 ÅRS GARANTI
for fabrikkmontert

PS: Har kun
effekt på dyr av
gnaverfamilien.

KONTAKT:

IMPORTØR:
AB LANDBRUK
REP. • SVEIS • SALG • IMPORT

Inneh.: ANDREAS BERGERUD

TLF. 69131460

VARTEIG LANDHANDEL

KRISTIAN LUNDE

Dagligvarebutikk for hele bygda

Gaveartikler m.m.

VELKOMMEN TIL HYGGELIG HANDEL

SULUSNES PLANTESALG

VARTEIG TLF. 69131184
(ca 1 km nord for Hasle trafo)
HVERDAGER KL 9 - 21

UTPLANTINGSPLANTER STAUDER GRØNNSAKPLANTER

BORG PLATEBAR

DU FINNER OSS :

- I *STRØKET* OG
- PÅ *88 I GÅGATA*

HONDA®

hagemaskiner, gressklippere og jordfresere

SENTER

LANDBRUKSVERKSTED A/S

Iseveien, 1740 Borgenhaugen
tlf 69163302 69166336

Leverer også JONSERED og STIHL motorsager

Hasle Handel

Velkommen til en moderne
nærbutikk med stort vareutvalg

Dagligvarer

Kjøttvarer

Ferskvarer

Pengelotteri

Tipping

Gaver

bk
rep & sveis

BJØRN KRISTIANSEN
Sarpsborg

Tlf. 031-53 409, 031-31 229 Mob. tlf. 094-51 692

Sveisearbeid, rørlegging og montering

BEDRE Å HA EN NØKKEL FOR MYE, ENN EN FOR LITE.

ERIK HOLMEN

Lås- og nøkkelservice

Pellygt. 32

1706 Sarpsborg

Tlf. 69154705

TIL ALLE

VI UTFØRER ALT I KAROSSERI

OG ANDRE REPARASJONER

NB! VI DRIVER FORTSATT I ØSTLANDSK

OPEL - KUNDER AUTO-LOKALENE. ALLE BILMERKER

Østlandsk Karosseri ^A/_S

SVEIN ENG - TUNEJORDET - TLF. 69 14 67 12 - 69 14 67 08

HISTORIEN gjentar seg, VARTINGENE kjøper bil hos

Brennes Auto a/s

Klokkegårdveien 9, 1711 Sarpsborg

Tlf. 69 14 61 11

Kjør til Ise og handle uten stress!

BELSBY'S MATSENTER

Alt i dagligvarer. Med nye knalltilbud hver uke.

Egen ferskvareavdeling

LIVS KRO

God parkering

KJEMPEUTVALG I SYKLER OG DELER

SARPSBORG SYKKELSPORT A/S

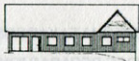

JOHN R. KRISTIANSEN

Pellygt. 42, 1706 Sarpsborg

Telefon 69 15 14 55 • Priv. 69 16 71 60 • Fax 69 15 72 10

Mobiltlf. 094 59 738 - 030 89 416

Skogly Hovleri

Innh.: Terje Holene

1735 Varteig

Telefon (09) 13 13 43

● GODE PRISER

PÅ LISTVERK

● STORE RABATTER

PÅ MATERIALER

Åpningstider: kl. 07.00-15.00 alle dager

Lørdag stengt i sommerhalvåret

Tlf.vakt kl. 08.00-08.30 — 15.00-17.00

Ring gjerne for avtale om avhenting på kvelden,
de fire første dagene i uken.

Jeg kan være ute med materialer om dagen, så
det er sikrest å ringe først.

LISTVERK ● VANLIG TRELAST ● PROFILERTE SPESIALOPPDRAG ● UTSKJÆRINGER TIL RESTAURERING AV ELDERE HUS

Freddy Mathisen

GRAVING-TRANSPORT-SPRENGING

TLF. 09-13 14 92 MOB. 094-55 084
P.SØK 096-51 605 031-03 810

SARPSBORG

L.Evensen efft. a/s

Kåper og jakker i pels - lammemokka
og nappaskinn - dame- og herremodeller.

Lærvarer - plastryer - reiseartikler
pelsskinn - gummifottøy - regntøy

Pellygt. 71, 1706 Sarpsborg

FOREDLET KORN FRA ISE MØLLE

ORIGINALTAPPET FOR DET NORSKE LANDBRUK

Ise Mølle

1730 ISE

TLF. 69 13 21 24

Varteig Rør

Aut. rørleggermester Gudmund Bøe

NIPAVEIEN 3, 1735 VARTEIG

TELEFON (031) 31 200

Vann - Varme - Sanitær - Automatisk brannslukking

Benytt Dem av bygdas
rørleggerfirma. Vi
leverer alt i bade-
romsmøbler, porselen-
utstyr, sanitærarm.,
pumper etc.
Bruk fagfolk, det
lønner seg.

MARKISER!

- Rullegardiner
 - Utv. og innv. persienner
- Det er alltid lønnsomt
å bruke **din** lokale produsent.

SYSTEM STANDEX

1746 Skjeberg

Tlf.: 69 16 83 70 - Mobil: 091 69 620 - Priv.: 69 13 22 22

Fra IDÉ til FERDIG OPPLEGG

— alt på ett sted til rett pris —

Alt i trykksaker

TRYKKERI KOPISENTRAL

ALT I REGNSKAP OG FAKTURERING

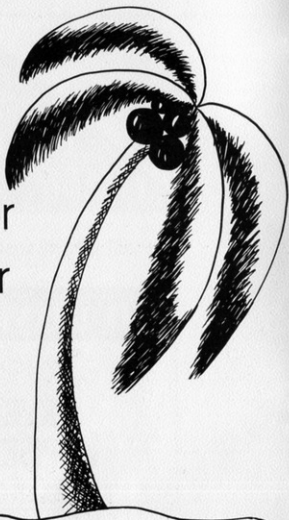
Fram Handel- og Kontorservice A/S

Rådhusvn. 7
1742 Klavestadhaugen
Tlf.: 69 16 71 33

Svenskegt. 1
1750 Halden
Tlf.: 69 18 09 00 - 69 18 54 40

PÅ POSTEN FÅR DU MER VALUTA FOR PENGENE!

- kontanter
- reisesjekker
- postsjekker

SPØR PÅ POSTEN